

Михальчук Н. О.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

МОВНІ ТА ПОЗАМОВНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНИХ ТА ІСТОРИКО-ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У РАНЬОМУ АНГЛІЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті описано історичні події, які детермінують соціальні та історико-еволюційні процеси становлення комунікативної поведінки у ранньому англійському суспільстві. Окреслено шляхи збагачення словника англійської мови. Обґрунтовано зміст дефініції “комунікативна поведінка”. Виділено особливості становлення комунікативної поведінки англійців.

Ключові слова: комунікативна поведінка, словник англійської мови, соціальні процеси, історико-еволюційні процеси, становлення комунікативної поведінки.

В статье описаны исторические события, которые обуславливают социальные и историко-эволюционные процессы становления коммуникативного поведения в раннем английском обществе. Описаны пути обогащения словаря английского языка. Обосновано содержание дефиниции “коммуникативное поведение”. Выделены особенности формирования коммуникативного поведения англичан.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, словарь английского языка, социальные процессы, историко-эволюционные процессы, формирования коммуникативного поведения.

In this article the historical events which determine social and evolutionary processes of forming the communicative behavior of Englishmen in early English society are presented. The ways with the help of which English vocabulary was enriched are described. The content of the definition “the communicative behavior” was proposed. The peculiarities of forming the communicative behavior of Englishmen are investigated.

Key words: the communicative behavior, English vocabulary, social processes, evolutionary processes, forming of the communicative behavior of Englishmen.

Питання становлення комунікативної поведінки того чи іншого народу, як, в принципі, і сама сутність поняття “комунікативна поведінка”, залишаються не до кінця дослідженими в науковій літературі. Адже феномен комунікативної поведінки в одних лінгвістичних працях розглядається як процес аналізу мовних засобів вираження співрозмовниками певної думки [2; 5]; в інших роботах, навпаки, комунікативна поведінка зводиться до більш вузького поняття мовленнєвого етикету [4; 7]. Тому метою даної статті є розкриття сутності поняття “комунікативна поведінка”, а також визначення особливостей становлення комунікативної поведінки англійців.

Отже, завданнями нашої статті є:

1. Описати історичні події, які детермінують соціальні та історико-еволюційні процеси становлення комунікативної поведінки у ранньому англійському суспільстві.
2. Окреслити шляхи збагачення словника англійської мови.
3. Обґрунтувати зміст дефініції “комунікативна поведінка”.
4. Виділити особливості становлення комунікативної поведінки англійців.

Як відомо, англійська мова належить до групи германських мов, які є однією з найбільших підгруп індоєвропейської мовної сім'ї. Історія англійської мови починається із завоювання британських островів германськими племенами в V ст. н.е. Але для того, щоб зробити висновок щодо становлення комунікативної поведінки англійців, слід з'ясувати факти з історії Британії, що передували завоюванню британських островів германськими племенами, і які мають безпосереднє відношення до питання, яке вивчається.

Згідно з фактами, які описуються сучасними істориками та археологами, на території Британії вже за 200000 років до нашої ери існували селища первісних людей. Сучасні дослідники вказують на те, що першими поселенцями в Британії були кельти (бритти та галли) – індоєвропейські племена, які заселяли Британію в VI ст. до н.е. [2, с. 51; 4, с. 34]. Кельтські мови належать до індоєвропейської сім'ї і поділяються на дві підгрупи: галло-бретонську та гаельську. До галло-бретонської підгрупи належать мови галлів та бриттів, до гаельської підгрупи – відповідно ірландська та шотландська мови, а також діалект, яким говорять на острові Мен. На території Британії існували такі кельтські діалекти: а) з галло-бретонської підгрупи – уельський, який зберігся і до нашого часу, корнський, що зник у XVIII ст., бретонський, що частково зберігся у північній Франції; б) з гаельської підгрупи – ірландський, шотландський, які збереглися до нашого часу, та діалект острова Мен, відомий незначній кількості населення острова. Кельтські запозичення в англійській мові з'являються тільки після заселення Британських островів германськими племенами у 449 році, оскільки лише через германські мови в англійську увійшли слова з кельтської.

Підкорення Британії Римом тривало майже 400 років (з 55 р. до н.е. до початку V ст. н.е.). Сильна окупаційна армія, за свідченням істориків [2, с. 19], була розміщена в основному на північних і західних кордонах провінції, де вплив Риму виявився найбільшим, адже саме ця частина була завойована римлянами раніше від інших. Разом з тим, деякі дослідники [5, с. 21] зазначають, що досить складно визначити, яке поширення мала латинська мова. Перш за все, латинська була мовою управління та армії, і мовою спілкування досить значної пануючої верстви населення. Найбільшою мірою латинська мова набула поширення в містах. Найпомітніший відбиток вона залишила в топоніміці, адже римляни заснували нові міста, даючи їм свої назви латинською мовою, а також старі назви заміняли новими, латинськими.

Згідно з історичними джерелами, завоювання Британії германцями почалось в середині V ст. і мало довший тривалий характер. Близько 150 років продовжувалася боротьба кельтів з чужоземними загарбниками. Винищуючи кельтів та відтісняючи їх на захід та північ, англосакси поступово захопили все східне та південно-східне узбіччя острова. В кінці VI – на початку VII ст. рух германців, пов’язаний з завоюванням Британії, поступово припинився. Відносини між кельтами та англосаксами нормалізуються, чому значно сприяв неабиякий опір германцям, що просувалися на північ, з боку піктів та бриттів [3, с. 22-48].

В VI ст. розпочалася християнізація Британії. Введення християнства відіграло неабияку роль в подальшому державному і культурному розвитку англосаксонських королівств. З одного боку, християнська церква з самого початку вела постійну боротьбу з короною, яка представляла світську владу, за розширення прав церкви з метою її участі в управлінні країною. Будувалися монастирі, які прагнули отримати більші земельні наділи, був введений особливий податок – “десятина” на користь церкви. З іншого боку, монастирі стали центрами освіти, яка в Англії, як і скрізь в середньовічній Європі, носила клерикальний характер. В якості церковної мови було введено латинську. При монастирях створювалися бібліотеки з рукописів, які переписувалися монахами, ними також велися літописи. Отже, визначальним можна вважати вплив церкви на створення писемності. Через діяльність церкви відчутним був і вплив римської культури на Англію, чим пояснюється і впровадження латинського алфавіту. Так, найперші пам’ятки латинського алфавіту відносяться до VIII ст.

Вчені вважають [6, с. 61], що латинське письмо, прийняте в Англії, прийшло з Ірландії разом з християнськими місіонерами. В основу англосаксонського письма покладено значно спрощені, так звані “напівунці-альні” латинські літери. Для письма в Англії VIII – X ст. (“острівне письмо”) властивим є особливе написання деяких літер. Починаючи з XI ст. в письмових пам’ятках з’являється написання літер, яке характеризує “континентальне письмо”, відоме як “карлінгський мінускул”, на зміну якому в XIV ст. приходять новий стиль письма, так зване “готичне” або “фрактурне” письмо, яке відрізняють гострокінцеві ламані лінії.

Отже, завдяки прийняттю християнства Англія увійшла до простору західної культури, хоча зв’язки з останньою, особливо з фракійською державою, існували і до того. Однак, лише завдяки місіонерам латинська мова значно поширилася в Англії, а тим самим населення Англії отримало доступ до багатства античної язичної і християнської культури. Англосакси познайомилися з великою кількістю нових понять і предметів і, насамперед, з пергаментом. Але перші свідчення про староанглійську мову з’являються лише після прийняття християнства.

Загалом культурний вплив римлян на англосаксів був більш значущим та відчутним, ніж вплив кельтів, оскільки в Британії частково збереглася ще й римська культура і латинська мова. Хоча англосакси спочатку уникали міста, де ця культура більшою мірою збереглася, однак поступово між містами і сільськими місцевостями відновились старі, теплі зв’язки, завдяки чому англосаксонські селяни могли використовувати культурні набутки римлян, запозичуючи при цьому багато назв своєї місцевості. Кількість латинських запозичень в староанглійській мові є досить значущою, що, безперечно, впливає на комунікативну поведінку англійців.

Загалом *комунікативну поведінку* ми визначаємо не просто як вираження слів подяки чи задоволення, або, навпаки, образи чи неподобства. Це, перш за все, здатність людини висловлювати точку зору з певним акцентом на культурі, етносі, національній ідеї. Це – вміння обґрунтувати та довести, логічно мислити та узагальнювати. Комунікативну поведінку не можна розглядати, з одного боку, не враховуючи моментів розвитку певної мови, лінгвістичної системи, а, з іншого, – у відриві від культурного простору, в якому дана мова використовується. Поняття “*комунікативна поведінка*” означає своєрідну єдність етнічних і національних духовних характеристик, що виявляє себе у схожості традицій, стійкості генетичних і контактних культурних зв’язків, близькості релігійно-філософських та етико-естетичних світоглядних принципів.

Ю.П. Костюченко [6, с. 166] пропонує поділити кельтські запозичення на дві групи: а) слова, запозичені англосаксами після завоювання Британії безпосередньо у кельтів; б) слова, запозичені з інших мов.

Кількість слів, запозичених англосаксами у кельтів є зовсім невеликою. Як уже зазначалося, більшість з них становлять географічні назви. У сучасній мові кельтські корені виявляються, в основному, серед назв річок, гір, лісів. Що ж стосується ойконімів, то вони є поодинокими і частіше зберігаються за великими населеними пунктами. Початкове значення таких слів є втраченим: avon (кельт. river) – Avon; aber (кельт. mouth of the river) – Aberdeen; dun (кельт. fortress) – Dundee, Dunstable та, можливо, London; hurst (кельт. grove) – Billingshurst; weald (кельт. forest) – Cetswold. Отже, це топоніми і слова – власні назви.

Приклади інших запозичень з кельтських мов: староанглійське crag < уельське craig (rock); староанглійське broc < уельське broc (brock); староанглійське banuc < гаельське bannach (bannock).

Серед невеликих населених пунктів кількість кельтських компонентів є зовсім незначною. Наприклад, В.Д. Беленька [1, с. 26] зазначає, що за допомогою методу виокремлення компонентів, які регулярно повторюються в тій чи іншій мові, можна встановити ті компоненти, які на сучасному етапі розвитку мови є індикаторами, зокрема, кельтського походження назв. Найпоширенішим є компонент rep- – вершина, височина: Penhill, Pencoed, Penge, Penketh, Pengith. Вивчення даних мапи виявляє певні закономірності дистрибуції топонімів з початковим елементом rep-: вони розміщені в основному в Корнуоллі, топонімічна номенклатура якою до цього часу залишається майже повністю кельтською. Крім того, велика кількість кельтських назв зустрічається в Девонширі, Вустерширі, Херефордширі, Чеширі, тобто в областях, де кельтське населення збереглося до VIII ст. Виявлення особливостей реального місцезнаходження об’єктів, які мають в назві початкове rep-, також підтверджує правильність їх віднесення до кельтського прошарку, оскільки у всіх випадках ландшафт місцевості характеризується наявністю височини. Регулярністю і масовістю відрізняється початковий елемент tre-, який також вказує на кельтське походження назви. Основна кількість цих топонімів розміщена в Корнуоллі, Девонширі, а також Херефордширі та Ланкаширі: Tredrutan, Tregavethan, Trelleck, Trehill,

Treysceck, Treales. Індикатором кельтської приналежності виступає і початковий компонент lan-: Landulph, Lanreath.

Імена та прізвища, запозичені англосаксами у кельтів, також втратили своє первісне значення: Arthur (кельт. high, noble); Donald (кельт. proud chief); Evan (кельт. young warrior); Kennedy (кельт. ugly head).

Деякі слова збереглися у двох варіантах: кельт. uisce (water) – англ. whisky та англ. Eke, Esk.

Серед запозичень з кельтської мови слід вказати також на ті, які були запозичені германцями, в тому числі – й англосаксами ще до завоювання Британії, наприклад: староанглійське wealas < wealhas – “чужоземці, чужі” (суч. welsh); староісландське wal(a)ha; староісландське valir; готське eisarn – староанглійське isern – кельт. isarno; староісландське isarn, Iagn, старосаксонське isarn, уельське hairan, нормандське isern (iron).

В сучасній мові зустрічаються також слова, запозичені з живих кельтських мов (ірландської, шотландської): cogacle (a small boat), flannel; cateran (robber), loch (lake); Togy (ірл. toig – pursue) тощо.

Деякі кельтські слова були запозичені англійською мовою з континентальних кельтських мов (бретонської) або через інші мови (з кельтської через французьку): car – лат. carra, carrus – старофранцузьке carre – ірландське carr – бретонське Carr.

Такі кельтські слова, що потрапили у латинську, а пізніше у французьку мову, були запозичені в англійську мову: career, carpenter, carry, charge та інші. З іспанської мови було запозичене кельтське слово cargo, з французької – barter, beak, cloak, harness, tunnel та багато інших.

Отже, кельтські запозичення, які мали місце у мові староанглійського періоду, незначні за своєю чисельністю і стосуються в основному топонімії та антропонімії. Деякі топонімічні назви з кельтської включаються в нові назви місцевостей з германським компонентом. Загалом кельтські запозичення не внесли істотних змін у словниковий склад англійської мови.

Вплив латинської мови на англійську був достатньо глибоким і довготривалим. Він розпочався ще до 449 р., а саме до завоювання Британії германськими племенами. Продовжувався цей вплив і в V – VI ст. Особливо сильний вплив латини на англійську мову пов'язаний з прийняттям християнства.

Стародавні германці, які стояли на більш низькому рівні суспільного розвитку, аніж римляни, в період до V ст. н.е. запозичили з латинської мови досить багато слів – конкретних понять побутового характеру:

camp (battle) лат. campus	stræt (road) лат. strata via
weáll (wall) лат. vallum	win (wine) лат. vinum
managian (to trade) лат. mango, суч. monger	mul (mule) лат. molus
mynet (coin) лат. moneta, суч. mint	cytel (kettle) лат. catillus
pund (pound) лат. pondus	ciese (cheese) лат. caseus
butere (butter) лат. butyrum	cires (cherry) лат. cerasus
plume (plum) лат. prinum	disk (dish) лат. diskus
pipor (peper) лат. piper	pise (pea) лат. pisum
cealc (chalk) лат. calx	sopog (copper) лат. cuprum

Кількість латинських слів, запозичених з поселенням германських племен на території Британських островів, є порівняно невеликою. Більшість з них увійшла в староанглійську мову з мови підкорених кельтів, які самі запозичили ці слова у римлян після завоювання Британії Цезарем у I ст. до н.е. Прикладами таких слів є:

port (harbour) лат. portus	pere (pear) лат. pirum
munt (mountain) лат. mons	wie (village) лат. vicus

У сучасній топонімії Англії відбитки латинського впливу є незначними і мало відчутними. Але все ж таки можна виділити деякі назви населених пунктів, які розміщені на місці колишніх римських споруд і навіть цілих міст. Це пов'язано з наявністю в цих топонімах конкретної ознаки, а саме використання компонента chester, caster, лат. castra, ст. англ. caster – табір: Lancaster, Winchester, Manchester, Silchester, Chichester, Colchester, Doncaster.

В 597 р. група римських монахів-місіонерів на чолі з монахом Августіном, яка була послана папою Григорієм I, прибула в Кент з метою прийняття язичниками англосаксами християнства. У зв'язку з цими історичними подіями розпочинається процес впливу християнства, а також і впливу римської культури та латини на англійську мову. Нижче наводяться приклади запозичень з латинської мови, пов'язані з прийняттям християнства: abbot, abbess, bishop, canon, chapter, monk, pope, priest, saint, hymn; cap, silk, sack, box, balsam, plant, school, master, grammar, verse, notary, circle, legion, giant, consul, talent та інші.

Від деяких латинських слів утворювалися похідні слова за допомогою звичайних для мови староанглійського періоду словотворчих засобів:

лат. expendere	староанглійське aspendan (to spend)
лат. mutare	староанглійське bemütian (to exchange)
лат. dictare	староанглійське dihtian (to compose)
лат. saltare	староанглійське sealtian (to dance)
лат. tornare	староанглійське tyman (to turn)
лат. crispus	староанглійське crisp (crisp, curly)

Від деяких запозичених слів утворювалися іменники за допомогою староанглійських суфіксів:

preost-had (priesthood)	cristen-dom (christendom)
biscop-had (episcopate)	biscop-rice (bishopric)

Деякі латинські слова, закріпившись у староанглійській мові, витісняють германські синоніми, що існували в мові:

fefor (fever) – лат. febris витіснило староанглійське hryre.

Для багатьох латинських слів утворилися дослівні переклади – кальки:

лат. *centurie* – староанглійське *hundred-man*.

В IX – X ст. в староанглійській мові з'явилися слова-кальки: *accent, brief, decline, history, paper, title, paralysis, plaster, cedar, adamans, bibliothese, cristalla, cathedra* та інші.

Багато релігійних та інших термінів, запозичених з латинської мови, перекладалися староанглійськими:

<i>patriarch</i>	староанглійське <i>heahfæder</i> (high father)
<i>prophet</i>	староанглійське <i>witega</i> (wise one)
<i>saint</i>	староанглійське <i>halga</i> (holy one)
<i>baptiz</i>	староанглійське <i>fulwian</i> (to consecrate)
<i>baptizm</i>	староанглійське <i>fulluht</i>

Велика кількість слів, які з латинської мови потрапили в староанглійську, були раніше запозичені з грецької мови. Грецькі слова в латинській мові зазнали певних фонетичних та орфографічних змін: грецькому дифтонгу *ou* відповідає *u* в латинській мові; грецькій літері *k* відповідає *c* в латинській мові. Наприклад: гр. *Moysa* – лат. *Musa*; гр. *Kypriis* – лат. *Cypriis*.

Прикладами грецьких запозичень через латинську в староанглійську та інші мови можуть бути слова: *apostle, bishop, monk, priest, school* та інші.

До словникового складу мови староанглійського періоду увійшли також слова з германської, римської та грецької міфології:

<i>monan-dæg</i>	(день місяця – <i>mona</i>)
<i>tiwes-dæg</i>	(день бога Тива – <i>Tiw</i>)
<i>wodnes-dæg</i>	(день бога Водана – <i>Woden</i>)
<i>pures-dæg</i>	(день бога Тора – <i>Thor</i>)
<i>frige-dæg</i>	(день богині Фріги – <i>Frige</i>)
<i>saturness-, sæter-dæg</i>	(день бога Сатурна).

Деякі імена свідчать про пережитки тотемізму у мові староанглійського періоду:

<i>Wulfilla</i>	– син вовка
<i>Bernard</i>	– похідне від <i>bert</i> – ведмідь
<i>Waldemar</i>	– похідне від <i>mæg, mag</i> – кінь.

Нарешті, характерною особливістю лексичного складу мови староанглійського періоду було багатство синонімів, особливо у мові поезії. Одне і те ж саме поняття, предмет тощо мали велику кількість назв. Для слова "море" існувало більше десяти синонімів, для слів "корабель, судно" – до двадцяти синонімів. Найбільшу кількість синонімів мали слова, які відносились до мореплавства, війни і т.д. Це пояснюється тим, що Британія була острівною державою і вела війни не тільки оборонні, але і завойовницькі. Це призвело, врешті-решт, до прийняття Великобританією статусу колоніальної держави.

Отже, запозичення, пов'язані з прийняттям християнства, відносяться, перш за все, до релігії, а також освіти, літератури, письма, тобто культури. Прийняття християнства англосаксами було досить прогресивним явищем, яке сприяло їх культурному розвитку. Загалом запозичення цього періоду відображають зв'язки англійської мови з іншими мовами, що є результатом політичних, економічних, соціальних та культурних подій на ранньому етапі розвитку британського суспільства.

Так, **становлення комунікативної поведінки англійців** зумовлене: а) запозиченням імен та прізвищ англосаксами у кельтів, які втратили своє первісне значення; б) запозиченням слів з живих кельтських мов (ірландської, шотландської); в) запозиченням кельтських слів англійською мовою з континентальних кельтських мов (бретонської) або через інші мови (з кельтської через французьку); г) запозиченням з латинської мови (конкретні поняття побутового характеру); д) утворенням від деяких латинських слів похідних слів за допомогою звичайних для мови староанглійського періоду словотворчих засобів; е) утворенням від деяких запозичених слів іменників за допомогою староанглійських суфіксів; ж) вживанням деяких латинських слів, які закріпились у староанглійській мові та витісняють германські синоніми, що існували в мові; з) запозиченням релігійних та інших термінів з латинської мови, які перекладалися староанглійськими; к) запозиченням великої кількості слів, які з латинської мови потрапили в староанглійську, й були раніше запозичені з грецької мови; л) запозиченням слів з германської, римської та грецької міфології.

Даною роботою проблема становлення комунікативної поведінки англійців себе не вичерпує. Здається, зокрема, доцільним проаналізувати більш детально лінгвістичну систему англійської мови, а, отже, становлення комунікативної поведінки англійців не лише у зв'язку з культурою, а внаслідок лінгвальним змінам, які постійно відбуваються. Саме ці питання будуть розв'язані в наступних наших публікаціях.

Література:

1. Беленькая В. Д. Очерки англоязычной топонимики / В. Д. Беленькая. – М., 1977. – 156 с.
2. Бруннер К. История английского языка / К. Бруннер // [перевод с немецкого]. – Т. 1-2. – М., 1955-1956. – 560 с.
3. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – М., 1989. – 456 с.
4. Ильиш Б. А. История английского языка / Б. А. Ильиш. – М., 1968. – 340 с.
5. Иофик Л. Л. Сложное предложение в новоанглийском языке / Л. Л. Иофик. – Л., 1968. – 444 с.
6. Костюченко Ю. П. История английской мови / Ю. П. Костюченко. – К., 1963. – 360 с.
7. Расторгуева Т. А. История английского языка / Т. А. Расторгуева. – М. : Высшая школа, 1976. – 370 с.